

1918.–1920. GADA GRIPAS PANDĒMIJAS NORISE LATVIJĀ

Inna Gīle

Mg. hist., neatkarīgā vēsturniece.

Zinātniskās intereses: militārās medicīnas vēsture.

Raksta mērķis ir izpētīt 1918.–1920. gada gripas pandēmijas norisi Latvijā, lai izprastu, kādā apjomā šī pasaules mēroga pandēmija skāra Latvijas teritoriju. Gripas izplatības laiks sakrita ar Latvijas Neatkarības kara (1918–1920) laiku, kas vēl vairāk pasliktināja situāciju. Pētījuma pirmajā daļā aplūkota vispārējā sanitārā situācija Latvijā kara laikā, lai izprastu, kādos apstākļos gripa izplatījās. Uzmanība pievērsta arī gripas *ienākšanai* Latvijā, pirmajiem reģistrētajiem gadījumiem, izplatībai, ierobežošanas, kā arī preventīviem pasākumiem u. c.

Atslēgas vārdi: gripas pandēmija, spāņu gripa, Latvijas Neatkarības karš, 1918.–1919. gads Latvijā.

IEVADS

20. gadsimts ir viens no traģiskākajiem laikposmiem pasaules vēsturē. Gadsimta sākumā notika līdz tam nepieredzēta mēroga militārs konflikts – 1914. gadā sākās Pirmais pasaules karš, kura rezultātā mira miljoniem cilvēku. Ar Versaļas miera līguma parakstīšanu 1918. gadā pasaules karš beidzās, bet mazāka mēroga militāri konflikti turpinājās. Latvija bija viena no valstīm, kur karš ilga līdz pat 1920. gadam. 1918. gadā paralēli karadarbībai Latvijā pasaulē sākās viena no postošākajām pandēmijām pasaules vēsturē – tā sauktā *spāņu gripa*.

Gripa (dažādi tās paveidi) ir akūta infekcijas slimība, kas bojā elpceļus un rada organisma intoksikāciju. Inficēšanās notiek pa gaisu tiešā kontaktā ar slimnieku, slimības nēsātāju, kā

arī ar priekšmetiem, kur uzkrājušās siekalu pilītes. 20. gs. pirmajā pusē ar gripu nereti saslima veļas mazgātājas sakarā ar pacientu veļas, īpaši kabatas lakatiņu mazgāšanu. Gripas inkubācijas periods ir dažas dienas, pazīmes – paaugstināta temperatūra, t. s. *kaulu laušana*, drudzis, galvassāpes, nogurums, iesnas, kakla sāpes u. c.¹ Gripa var ierosināt pneimoniju, tautā sauktu par plaušu karsoni, un pleirītu (plaušu plēves iekaisumu), kuru rezultātā var iestāties nāve. Parasti ar gripu slimo nedēļu, smagākos gadījumos ilgāk.

Gripas epidēmijas pasaules vēsturē uzliesmojušas vairākkārt, bet neviena nav prasījusi tik daudz upuru kā 1918. gadā. Īsā laikā, strauji pieņemoties spēkā, tā izauga par nepieredzētu globāla mēroga pandēmiju, kas prasīja vismaz 30 miljonus² (pēc dažiem avotiem 50–100 miljonus³) dzīvību. Amerikas Savienotajās Valstīs gripa skāra apmēram 25% iedzīvotāju, bet atsevišķos apgabalos pat 60%. Viena spāņu gripas pandēmijas gada laikā nomira vairāk cilvēku nekā Lielā buboņu mēra laikā no 1347. līdz 1351. gadam. Pandēmijas gaitā ar gripu inficējās trešdaļa pasaules iedzīvotāju.⁴

Vēsturnieku vidū nav vienprātības, kur pandēmija izcēlās, tomēr vairākums uzskata, ka tas notika ASV 1918. gada sākumā, kad karavīru starpā reģistrēja pirmos gadījumus. Pirmais gripas vilnis nebija tik nāvējošs kā otrais, kas sākās 1918. gada otrajā pusē un skāra lielāko daļu pasaules. Otrajā vilnī daudzi saslimšanas gadījumi beidzās letāli.⁵

Spāņu gripu izraisīja A gripas vīruss H1N1, kas nodarīja smagus elpošanas orgānu bojājumus. Novājinātā slimnieka

¹ Gripa. Pieejams: <https://www.neslimo.lv/pme/?name=gripa> (skatīts 23.11.2020.); Fridrihsons 1929, 76.

² Harison 2008, 150.

³ Opdycke 2014, XIV; Flecknoe, Wakefield, Simmons 2018, 62.

⁴ The Influenza Pandemic of 1918. Pieejams: <https://web.stanford.edu/group/virus/uda/>; skaitlis no: Harison 2008, 150; Opdycke 2014, 61.

⁵ Flecknoe, Wakefield, Simmons 2018, 62; “Spāniešu” slimība (gripa). *Lidums*, Nr. 190, 16.10.1918., 1. lpp.

organismam bieži uzbruka citas infekciju slimības vai bakteriālā pneimonija, nereti bija novērojams pleirīts, un dažu dienu laikā pacients nomira.⁶ Iemesls, kādēļ gripa izplatījās tik plašos apmēros, bija meklējams kara apstākļos – karavīru pārvietošanās un bēgļu kustība to pārnēsāja plašos reģionos. Cilvēku organisms kara laikā bija novājināts – daudzos reģionos valdīja pārtikas trūkums, kas noveda pie nepietiekama un nesabalansēta uztura, līdz ar to bija novājināta imunitāte un cilvēki bija uzņēmīgāki pret slimībām. Tomēr līdz pat mūsdienām vēl nav skaidri visi slimības izcelšanās un straujās izplatības aspekti.⁷

Sabiedriskā miera saglabāšanas nolūkā karā iesaistītajās valstīs cenzūra no laikrakstiem izņēma rakstus, kuri varētu kalpot ienaidnieka propagandai. Spānija Pirmajā pasaules karā bija neitrāla, un tās preses izdevumus neskāra kara cenzūra, tādēļ pirmās ziņas par postošo slimību parādījās tieši šīs valsts laikrakstos, un tāpēc slimība ieguva *spāņu gripas* nosaukumu. Paša Spānijā šo slimību pazina kā *franču gripu*.⁸ Bez nosaukuma *gripa*, *spāņu gripa*, *ispanka* un *influence* Latvijā to dēvēja arī par *spāniešu slimību*, *spāņu iesnām* vai *spāņu iesnu drudzi*.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Rietumeiropā un ASV par spāņu gripu veikti apjomīgi pētījumi un šis jautājums aizvien ir aktuāls medicīnas vēsturnieku vidū. Sabiedrība kopumā plaši interesējas par šo tēmu. Pētījumus var iedalīt divās daļās – tādos, kuros raksturotas vispārējās pandēmijas izpausmes, un tādos, kuros aplūkoti specifiski jautājumi – spāņu gripas ierosinātāju un izplatības analīze u. c. aspekti, ar nolūku izprast, kā nākotnē organizēt šādu slimību ārstēšanu. Dažās valstīs, piemēram, ASV, Itālijā un citur, šādus

⁶ Flecknoe, Wakefield, Simmons 2018, 62.

⁷ 1918 Pandemic (H1N1 virus). Pieejams: <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1918-pandemic-h1n1.html> (skatīts 19.08.2019.); Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918., 1. lpp.; Fridrihsons 1929, 73.

⁸ Flecknoe, Wakefield, Simmons 2018, 63.

pētījumus veic, lai noskaidrotu un analizētu pandēmijas ietekmi uz sociālajiem procesiem sabiedrībā.

Kaut gan spāņu gripa prasīja neskaitāmu cilvēku dzīvības un skāra arī Latviju, līdz pat mūsdienām nav tapis neviens zinātnisks pētījums par pandēmijas izpausmēm Latvijā. Šis jautājums sabiedrību interesē, tādēļ vēsturnieki un žurnālisti pieskārušies tam populārzinātniskā līmenī. Tematam pievērst padziļinātu uzmanību traucē tas, ka ar to saistītie dokumenti atrodas dažādu iestāžu pārziņā, materiālu ir maz, jo spāņu gripa uzliesmoja kara apstākļos, bieži vien dokumentācija netika veikta vai nav saglabājusies, ir ierobežoti statistikas dati, Latvijas teritorija atradās dažādu varu ietekmē, nebija vienotas iedzīvotāju veselības aprūpes sistēmas, paralēli izplatījās vairākas citas epidēmijas u. c.

No nepublicēto avotu kategorijas rakstā izmantotas medicīnas iestāžu reģistrācijas grāmatas,⁹ ārstu sapulču protokoli,¹⁰ ārstu ziņojumi un sarakstes¹¹ u. c. dokumenti. Pētījumam vissvarīgākie bija Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas¹² un Rīgas pilsētas Statistiskā biroja¹³ savāktie statistikas dati par laika posmu no 1913. līdz 1920. gadam. Tajos apkopotas medicīnas iestāžu un mediķu sniegtās ziņas par infekcijas slimību izplatību Rīgā. Reizēm norādīts arī mirušo skaits. Liels trūkums ir tas, ka daļa dokumentu ir fragmentāri un glabā informāciju par atsevišķiem gadījumiem vai notikumiem un katrs atsevišķi nerāda kopējo

⁹ Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LNA-LVVA), 2225–1–673.

¹⁰ Liepājas pilsētas slimnīcas Pilsētas komisijas sēžu protokoli, 20.08.1916.–18.07.1919. LNA-LVVA, 2225–1–6; Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēžu protokoli, 08.08.1919.–29.11.1922. LNA-LVVA, 2225–1–1.

¹¹ Sarakste par karagūstekņu slimnīcas ierīkošanu, 24.12.1918.–09.04.1920. LNA-LVVA, 2225–1–28; Sarakste ar Amerikas Sarkanā Krusta Liepājas nodaļu, 1920–1921. LNA-LVVA, 2225–1–32.

¹² Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1913–1916. LNA-LVVA, 2779–2–27, 309. lp.; 2779–2–26, 39. lp.; 2779–2–25, 57. lp.; 2779–2–26, 292. lp.

¹³ No ārstiem un slimnīcām paziņotie saslimšanas un miršanas gadījumi, sakārtoti pēc minētās lipīgās slimības un milicijas rajona, 1917–1920. LNA-LVVA, 3076–1–242, 15., 76., 78. lp.

situāciju Latvijā, bet tikai attiecīgajā medicīnas iestādē. Tomēr, apskatot šādu dokumentu materiālu, rodas priekšstats par situāciju Latvijas teritorijā.

Presē publicētajos rakstos parādās informācija par spāņu gripu dažādos Latvijas reģionos. Presē atrodamas statistiskas ziņas par saslimušos skaitu atsevišķās vietās Latvijā konkrētā laika posmā, piemēram, 1918. gadā,¹⁴ par gripas ietekmi uz kultūras¹⁵ un izglītības¹⁶ nozari u. c. Šīs ziņas ir sadrumstalotas un vienvēidīgas. Nav neviena detalizēta raksta par situāciju Latvijā – šo informāciju varēja iegūt, apkopojot daudzus laikrakstos publicēto. Liels trūkums ir tas, ka no 1919. gada janvāra pirmās puses līdz maija beigām Rīgā sakarā ar to, ka pilsēta bija nonākusi padomju varas rokās, netika izdoti vairāki laikraksti, piemēram, *Baltijas Ziņas*, kuros ievietoja ziņas par epidēmisko slimību izplatību.¹⁷ Presē publicētie statistikas dati¹⁸ reizēm vārds vārdā pārpublicēti no citiem laikrakstiem, tomēr ir laikraksti, kuros dati par to pašu periodu nedaudz atšķiras. Iespējams, nav ieskaitīta pirmā un/vai pēdējā norādītā datuma diena.

20. gs. 20. un 30. gados medicīnas darbinieki, piemēram, kara ārsts Aleksandrs Mežciems un Jēkabs Alksnis, piemin plašo gripas izplatību,¹⁹ bet lielākoties runā par citām epidēmiskām slimībām, īpaši izsitumu tifu, vēdertifu un dizentēriju, jo šīs slimības bija novērojamas jau iepriekšējos gados un 1918.–1920. gadā arī

¹⁴ Talsos parādījusies spāniešu slimība. *Krievijas Cīņa*, Nr. 116, 10.08.1918., 2. lpp.; Talsos. *Baltijas Ziņas*, Nr. 59, 11.07.1918., 3. lpp.; Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918., 1. lpp.

¹⁵ Māksla un gripa. *Baltijas Ziņas*, Nr. 142, 17.10.1918., 1. lpp.

¹⁶ Kuldīga. *Lidums*. Nr. 210, 09.11.1918., 2. lpp.; Vecpiebalgā spāniešu influence. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918., 2. lpp.

¹⁷ Laikraksti Rīgā. *Baltijas Ziņas*, Nr. 5, 30.05.1919., 2. lpp.

¹⁸ Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Lidums*, Nr. 209, 08.11.1918., 2. lpp.; Ar lipīgām slimībām sasirguši. *Baltijas Ziņas*, Nr. 148, 24.10.1918., 3. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918., 2. lpp.; Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 143, 18.10.1918., 3. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu (spāniešu influence). *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 2, 15.11.1918., 3. lpp.

¹⁹ Alksnis 1931, 330.

strauji uzliesmoja visā Latvijā. A. Mežciema atmiņās²⁰ pieejama plašāka informācija par gripas izpausmēm Liepājā. Ārsta Sergeja Fridrihsona (1889–1931) darbs “Influenca–gripa”,²¹ kurā viņš nosauc gripas izplatības cēloņus, saslimšanas veidus, ārstēšanu un raksturo arī tās izplatību Latvijā, ir plašākais pētījums par šo tēmu starpkaru posmā.

Atsevišķi vēsturnieki, pētot citus jautājumus, pieskārušies arī gripai. Piemēram, medicīnas vēsturnieks Arnis Vīksna darbā par veselības aprūpi Padomju Latvijā²² apskatījis dažādas infekcijas slimības un uz nepublicēto dokumentu bāzes aprēķinājis šo slimību izplatību Rīgā 1913.–1920. gadā. A. Vīksna piedāvājis savus aprēķinus uz 10 000 cilvēkiem, bet šie dati nav pilnīgi korekti, jo nav zināms precīzs iedzīvotāju skaits Rīgā katrā kara gadā, tādēļ šajā rakstā izmantoti Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas²³ un Statistiskā biroja²⁴ dati, kuros norādīti precīzi skaitļi. Šie dati ir ļoti vērtīgi, lai izprastu epidēmisko slimību izplatības tendences Latvijā.

Vēsturnieks Ēriks Jēkabsons pētījis ASV misijas un nevalstisko organizāciju darbību Latvijā Neatkarības kara laikā, kas sakrīt ar epidēmiju uzliesmojumu periodu.²⁵ Vēsturnieks detalizētāk aplūkojis arī epidēmiju izplatību Latgalē 1919. un 1920. gadā.²⁶ Viņa pētījumi izmantoti šī raksta tapšanā, jo to hronoloģija sakrīt ar spāņu gripas izplatības laiku un tajos atrodama šim pētījumam noderīga informācija, piemēram, pārtikas, farmācijas līdzekļu pieejamības jautājums, medicīnas iestāžu

²⁰ Aleksandra Mežciema atmiņas. *Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs* (turpmāk: *MVM*), 17344/Rp-6247, 102/12.

²¹ Fridrihsons 1929, 73–79.

²² Vīksna 1974.

²³ Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1913–1916. *LNA-LVVA*, 2779–2–27, 309. lp.; 2779–2–26, 39. lp.; 2779–2–25, 57. lp.; 2779–2–26, 292. lp.

²⁴ Rīgas pilsētas Statistiskā biroja dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1917–1920. *LNA-LVVA*, 3076–1–242, 15., 76., 78. lp.

²⁵ Jēkabsons 2018.

²⁶ Jēkabsons 2020.

apgāde, ziņas par saslimušajiem un mirušajiem no dažādām epidēmiskām slimībām u. c. Izceļams arī žurnālista Viestura Sprūdes populārzinātniskais raksts “Gripu ievazājuši vācieši”,²⁷ kurā viņš piedāvā savu teoriju par gripas *ienākšanu* Latvijā. V. Sprūdes rakstā galvenokārt izmantota presē publicētā informācija, kā arī citu vēsturnieku, īpaši Ē. Jēkabsona pētījumi.

Kaut gan nepublicētie dokumenti ir izkaisīti un līdz ar to tēmas izpēte ir apgrūtināta, tomēr kopā ar presi un literatūru tie sniedz priekšstatu par gripas izplatību Latvijā apskatāmajā laika periodā.

SANITĀRĀ SITUĀCIJA LATVIJĀ 1914.–1920. GADĀ

20. gs. sākumā Baltijas guberņas bija vienas no attīstītākajām Krievijas impērijas daļām un tajās pastāvēja arī daudz labāka iedzīvotāju veselības aprūpe nekā pārējā impērijā.²⁸ Tomēr tā tik un tā bija nepietiekama, īpaši pilsētās, kur bieži uzliesmoja tādas slimības kā dizentērija, vēdertīfs, izsituma tīfs, holera u. c.²⁹ Sākoties karam, šīs slimības papildus vēl *ienēsājās* Baltijas guberņās no citiem Krievijas impērijas reģioniem, pasliktinot situāciju.³⁰

Latvijā 1914.–1920. gadā notika iedzīvotāju mobilizācija, bēgļu kustība, bija pārtikas un pirmās nepieciešamības preču trūkums, bet īpaši šajā laikā saasinājās ar veselības aprūpes jomu saistītas problēmas. Paralēli plašai slimību izplatībai pastāvēja medicīnas iestāžu un farmācijas līdzekļu nepietiekamība, ārstu trūkums, bija vērojams šarlatānisms un pūšļošana u. tml. Iedzīvotājiem bieži nebija iespējas ievērot apģērba un perso-

²⁷ Sprūde 2020.

²⁸ Sīkāk sk.: Jēkabsons 2021.

²⁹ Turpat, 21. lpp.; Viksna 1974, 17–19.

³⁰ Zasedanie predstavitelei Sanitarnoi i Vol'nichnoi Kommisii, 31.03.1915. *LNA-LVVA*, 2779–2–25, 89.–90. lp.

nisko higiēnu, īpaši ziemas laikā – netīrība veicināja slimību izplatību.

Precīzus slimību izplatības apmērus un uzliesmojuma vietas nav iespējams noskaidrot, jo šajā laikā ne visās pilsētās tika veikta pienācīga slimību uzskaitē. Dati saglabājušies par atsevišķām pilsētām, piemēram, Rīgu, kurā jau pirms kara uzsāka statistikas datu vākšanu ar nolūku izprast sanitāro situāciju pilsētā. 1915. gadā, pēc Vidzemes gubernatora ierosinājuma, gubernas pārvalde Rīgas pilsētas Sanitārajai komisijai uzdeva apkopot datus divas reizes mēnesī, bet epidēmiju laikā katru dienu (par 1917.–1920. gadu datus ievāca Rīgas pilsētas Statistiskais birojs). Uzskaitē bija jāveic gan par medicīnas iestādēs esošajiem (izņemot militārajai pārvaldei pakļautajām), gan tiem, kuri atradās mājās ārstēšanā. Tie bija ierobežotas piekļuves dati un netika publiskoti. Līdz padomju varas ienākšanai Rīgā šādi dati tika vākti diezgan precīzi un pilsētas valdes dienaskārtībā bieži bija jautājumi par epidēmiju uzveikšanu pilsētā.³¹

Tabulā apskatāmi saslimstības ar atsevišķām epidēmiju izraisošām infekcijas slimībām rādītāji Rīgā 1913.–1920. gadā. Tabulā iekļauts 1913. gads, lai varētu salīdzināt ar pirmskara laiku. Dati parāda, ka kara apstākļos notika vairāku slimību uzliesmojumi. Piemēram, no 1914. gada un turpmākos kara gadus, īpaši 1917. gadā, Rīgā bija uzliesmojusi dizentērija ar augstu mirstību. 1918. gadā tā nedaudz pierima, bet pēc gada notika vēl viens uzliesmojums. Visu periodu dizentērija, masalas un vēdertīfs bija biežāk sastopamās slimības Rīgā. Pārējās slimības bija ar uzliesmojumiem. 1918. gadā krasi pieauga gripas slimnieku skaits, kas saistāms ar gripas uzliesmojumu pasaulē. Visā kara laikā 1919. gads bija vissmagākais – paralēli pārējām slimībām strauji

³¹ Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas apkārtraksts, 28.02.1915. *LNA-LVVA*, 2779–2–25, 40. lp.; Liepājas pilsētas slimnīcas Pilsētas komisijas sēžu protokoli, 20.08.1916.–18.07.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–6.; Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēžu protokoli, 08.08.1919.–29.11.1922. *LNA-LVVA*, 2225–1–1.

izplatījās bakas, vēdertīfs, dizentērija un izsitumu tīfs, pastāvēja augsta mirstība. Rīgā no 1919. gada janvāra līdz maija beigām valdīja padomju vara, plosījās terors, pārtikas, pirmās nepieciešamības preču un farmācijas līdzekļu trūkums un iedzīvotāju veselības aprūpes joma bija sliktā stāvoklī.

REĢISTRĒTIE GADĪJUMI AR EPIDĒMIJU IZRAISOŠĀM
INFEKCIJAS SLIMĪBĀM 1913.–1920. GADĀ RĪGĀ
MORBIDITY OF INFECTIOUS DISEASES CAUSING
THE EPIDEMICS IN RIGA FROM 1913 TO 1920³²

Gads	Dizentērija	Izsitumu tīfs	Masalas	Gripa	Vēdertīfs	Bakas	Atgūlas tīfs
1913	611	20	379	98	281	9	1
1914	1672	24	924	40	249	300	1
1915	1917	5	1037	32	269	283	–
1916	1402	5	424	25	414	11	8
1917	6186	11	160	160	419	15	20
1918	390	361	955	3460	316	51	5
1919	2682	9291	547	331	507	1081	55
1920	375	655	466	219	245	157	141
Kopā	15235	10372	4892	4365	2700	1907	231

1920. gada sākumā, Latvijas armijai uzsākot uzbrukumu Latgales frontē, pārējā Latvijā strauji izplatījās izsitumu tīfs un vēdertīfs, bet pavasarī/vasarā sākās dizentērijas epidēmija. Šajā laikā notika Latgales atbrīvošana no padomju spēkiem. Lielu atbildību par šo slimību plašo izplatību un nepietiekamu kontroli

³² Rīgas pilsētas Statistiskā biroja dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1917–1920. *LNA-LVVA*, 3076–1–242, 15., 76., 78. lp.; Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1913–1916. *LNA-LVVA*, 2779–2–27, 309. lp.; 2779–2–26, 39., 292. lp.; 2779–2–25, 57. lp.

jāsaista tieši ar padomju varas nespēju uzturēt pienācīgus sanitāros apstākļus. Latvijas Pagaidu valdībai nostiprinoties, situācija uzlabojās, jo visā valstī, īpaši Latgalē, tika izveidotas vairākas Veselības departamenta lipīgu sērgu apkarošanas nodaļas, kuras sadarbojās ar Latvijas armijas medicīnas iestādēm, kā arī darbojās sanitārais vilciens ar īpašiem dezinfekcijas un dezinsekcijas vagoniem un vagoniem – pirtīm. Latgalē atradās arī vairākas kara medicīnas iestādes, kurās ārstējās karavīri, bet pārējā Latvijā, īpaši Rīgā, esošās kara medicīnas iestādes atslogoja Latgales reģionu.³³

Pagaidu valdība sadarbojās ar ASV, Lielbritānijas, Francijas misijām un nevalstiskajām organizācijām, īpaši Amerikas Sarkanā Krustu, kas atbalstīja Latvijas valdības centienus uzlabot sanitāro situāciju un iedzīvotāju veselības aprūpi. Tas piegādāja dažādus farmācijas un dezinfekcijas līdzekļus un iekārtas, lai uzveiktu epidēmijas.³⁴ Šī palīdzība bija ļoti vērtīga un viens no iemesliem, kādēļ epidēmijas izdevās iegrozot samērā ātri.

GRIPAS IZPLATĪBA LATVIJĀ

Par pirmajiem spāņu gripas gadījumiem Latvijas teritorijā prese ziņoja 1918. gada vasarā. 11. jūlijā laikrakstā *Baltijas Ziņas* (vēlāk to pārpublicēja *Krievijas Cīņa*) bija ievietots raksts par to, ka Talsos parādījusies *spāniešu slimība*, ar kuru slimojot krievu karagūstekņi, karavīri un civiliedzīvotāji.³⁵ Oktobrī laikraksts *Lidums*³⁶ ziņoja, ka septembra beigās un īpaši oktobra sākumā spāņu gripa plosījusies Valkas apkārtnē, kur daudzās lauku mājās saslimušas veselas ģimenes. Kaut gan reģistrēja arī

³³ Vētra 1991, 63, 98, 105; *LNA-LVVA*, 3413–1–67, 95. lp.; 6033–1–285, l.–2. lp.; Sērgas Krievijā. *Latvijas Kareivis*, Nr. 7, 15.02.1920., 4. lpp.; Latvijas armijas 1. Sanitārais vilciens. *LNA-LVVA*, 3596; 3413–1–67, 95. lp.

³⁴ Jēkabsons 2018.

³⁵ Talsos parādījusies spāniešu slimība. *Krievijas Cīņa*, Nr. 116, 10.08.1918., 2. lpp.; Talsos. *Baltijas Ziņas*, Nr. 59, 11.07.1918., 3. lpp.

³⁶ “Spāniešu” slimība (gripa). *Lidums*, Nr. 190, 16.10.1918., 1. lpp.

nāves gadījumus, lielākā daļa saslimušo izveseļojās. Par šiem gadījumiem nebija veikta statistika un precīzi skaitļi nav zināmi.

Novembrī laikraksti vēstīja, ka gripa Kuldīgā un tās apkārtnē tik plaši izplatījusies, ka uz 14 dienām slēgtas skolas un tautskolas, bet Vecpiebalgā uz četrām dienām slēdza draudzes skolu.³⁷ Cēsīs un apkārtnē slimība “plosoties plašos apmēros un pie tam prasīdama daudz upuru”.³⁸ Oktobra sākumā Rīgā gripas dēļ bija apdraudēta arī kultūras dzīve – daudzi aktieri vai koncertu dalībnieki bija saslimuši un gadījumos, kad nevarēja atrast aizvietotājus, pasākumus atcēla. Laikraksts *Baltijas Ziņas* ziņoja, ka gripas dēļ atcelti divi koncerti un teātra izrādēs, lai tās nebūtu jāatceļ, saslimušos aktierus aizvietoja režisori.³⁹

Parasti gripa vissmagāk skāra bērnus un vecus cilvēkus, bet spāņu gripa atšķīrās ar to, ka smagi piemeklēja arī gados jaunus – īpaši daudz saslimušo bija starp 20–40 gadus veciem cilvēkiem. Kaut gan saslimstība attiecīgajās vecuma grupās bija krietni mazāka, liela mirstība bija starp bērniem līdz piecu gadu vecumam un cilvēkiem virs 60 gadiem, kas varētu būt saistīts ar blakus saslimšanām. Satraucošākais bija tas, ka starp 20–40 gadus veciem cilvēkiem reģistrēja vislielāko mirstību.⁴⁰ *Baltijas Vēstnesī* minēts, ka iepriekš slimība vairāk skārusi sievietes un bērnus, bet 1918. gada novembrī slimo vidū jau bijuši daudzi vīrieši.⁴¹ 20. gs. 20. gados ārsts S. Fridrihsons piekrita, ka 1918.–1919. gadā gripa īpaši izplatījās jaunu cilvēku, kā arī bērnu vidū, izņemot zīdaiņus, starp kuriem nebija liela mirstība.⁴²

³⁷ Kuldīga. *Lidums*, Nr. 210, 09.11.1918., 2. lpp.; Vecpiebalgā spāniešu influenza. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918., 2. lpp.

³⁸ Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918., 1. lpp.

³⁹ Māksla un gripa. *Baltijas Ziņas*, Nr. 142, 17.10.1918., 1. lpp.

⁴⁰ 1918 Pandemic (H1N1 virus); Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918., 1. lpp.

⁴¹ Saslimšanas gadījumi ar gripu (spāniešu influenci). *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 2, 15.11.1918., 3. lpp.

⁴² Fridrihsons 1929, 73.

		Nebūvējis		1919 g.		Rab un tāda raksturota slimība			Ķirurģiska
Nr.	Rab. uzstāšanās	Ķirurģ.	Kārtējs, atbilstošs un tālrunis	Ķirurģ.	Slimības veids	notik.	notik.	mitrā	
Rab un notik.		Dia.							
2885	Decembris 23	4	Dillemann, Siegf	51 g.	Leib.	Influenza	Jan 7		1199
2886		3	Tamms, Andrijs	51		Influenza	Feb 20		1199
2887		12	Braschlin, Hans	26	R. kat.	Influenza	Jan 16		1199
2888		9	Höblich, Hermann	28		Influenza	Jan 24		1199
2889		11	Höblich, Emma	27	Leib.	Influenza	Jan 24		1199
2890		11	Landers, Georg	18	R. kat.	Influenza	Dec 31		1199
2891		12	Biederman, Paul	27	Leib.	Influenza	Dec 31		1199
2892		12	Ulrich, Julius	27		Influenza	Dec 29		1199
2893		12	Lohr, Adolf	22	R. kat.	Influenza	Jan 16		1199
2894		12	Gripel, Hans	19		Influenza	Dec 31		1199
2895		12	Jankewitsch, Gustaf	21	Leib.	Influenza	Dec 31		1199
2896		12	Hörne, Otto	19		Influenza	Dec 31		1199
2897		12	Flojri, Josef	20	R. kat.	Influenza	Dec 31		1199
2898		12	Biller, Franz	24		Influenza	Dec 31		1199
2899		12	Kangeman, Ernst	23	Leib.	Influenza	Dec 31		1199
2900		12	Hansson, Paul	21		Influenza	Dec 31		1199
2901		12	Lohr, Walter	19		Influenza	Jan 16		1199
2902		3	Hölmann, Karlis	30		Influenza	Dec 29		1199
2903		16	Kanikah, Siegf	25		Influenza	Jan 15		1199
2904		16	Bernat, Stanislaw	19	R. kat.	Influenza	Jan 15		1199
2905		24	Fischer, Paul	18	R. kat.	Influenza	Dec 31		1199
2906		5	Levis, Emma	26	Leib.	Influenza	Jan 7		1199
2907		6	Guste, Kjethe	12		Influenza	Jan 7		1199
2908		14	Kuons, Johannes	23		Influenza	Jan 24		1199
2909		3	Ermanelis, August	28		Influenza	Dec 29		1199
2910		3	Trompauer, Julius	18		Influenza	Dec 29		1199
2911		7	Sigmund, Gustav	5		Influenza	Feb 16		1199

Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. Liepāja, 1919. gada decembris. LNA-LVVA, 2225-1-673, 106. lp.

Patient registration book of Liepāja City Hospital. Liepāja, December 1919. LNA LVVA, 2225-1-673, p. 106

Joprojām nav līdz galam skaidrs, kā spāņu gripas pandēmija nokļuva Latvijā. Pastāv viedoklis, ka, iespējams, gripu ienesuši karagūstekņi caur Liepājas ostu,⁴³ jo ar šo slimību 1918. gada nogalē slimoja karagūstekņi. Tomēr ir vairākas neskaidrības. Piemēram, slimību konstatēja jau 1918. gada vasarā, bet gūstekņi caur Liepājas ostu sāka atgriezties vien rudenī; kopumā ar gripu slimoja vairāk Rīgā un Vidzemē, nevis Liepājā un Kurzemē; Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmatā

⁴³ Sprūde 2020.

no 1919. gada aprīļa līdz gada beigām visvairāk saslimšanas gadījumu fiksēts gada nogalē. Arī 1919. gada pavasarī gripa bija izplatīta un tai būtu jābūt bieži minētai Liepājas pilsētas slimnīcas reģistrācijas grāmatā, taču šajā laikā visvairāk ārstniecības iestādē tika uzņemti tīfa un skarlatīnas pacienti, bet gripas slimnieku bija daudz mazāk. Tikai 1919. gada otrajā pusē Liepājas pilsētas slimnīcā pieauga gripas pacientu skaits, kas liek domāt, ka gripa Latvijā nokļuva pa dažādiem ceļiem, un šobrīd nav iespējams pateikt, kurš bija pirmais.

Situācija Rīgā. *Tabulā* redzams, ka no 1913. līdz 1916. gadam gripa Rīgā bija sastopama, bet 1917. gadā tās izplatība bija pieaugusi vairākas reizes, 1918. gadā piedzīvojot strauju uzliesmojumu un gadījumu skaitam palielinoties gandrīz 22 reizes, salīdzinot ar iepriekšējo gadu. Sakarā ar gripas saslimstības pieaugumu 1918. gada rudenī Rīgas pilsētas pārvalde laikrakstā *Baltijas Ziņas* publicēja uzsaukumu visiem ārstiem sniegt ziņas par gripas slimniekiem, kā arī informāciju par citu lipīgo slimību pacientiem, lai pilsētas pārvalde iegūtu pēc iespējas precīzākus datus par to izplatību.⁴⁴

Rīgā no 1918. gada 29. septembra līdz 7. decembrim ar gripu saslima ne mazāk kā 3221 cilvēks.⁴⁵ No 1918. gada 6. līdz 20. oktobrim visizplatītākā lipīgā slimība Rīgā bija tieši gripa – reģistrēja 477 gadījumus. Bija vērojams arī masalu uzliesmojums, tomēr, ņemot vērā, ka no gripas bija augsta mirstība, sabiedrība vairāk uztraucās tieši par šo slimību. Laika posmā no 29. septembra līdz 5. oktobrim Rīgā kopumā reģistrēja 87 gripas gadī-

⁴⁴ Spāniešu slimības (gripas) lietā. *Baltijas Ziņas*, Nr. 151, 28.10.1918., 3. lpp.

⁴⁵ Rīga. Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 192, 16.12.1918., 3. lpp.; Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 179, 30.11.2018., 3. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Lidums*, Nr. 209, 08.11.1918., 2. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918., 2. lpp.; Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 143, 18.10.1918., 3. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu (spāniešu influenci). *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 2, 15.11.1918., 3. lpp.

jumus. No 20. līdz 26. oktobrim – jau 355 (292 gadījumos reģistrēta spāņu gripa); bez tam šajā laikposmā fiksēti arī 28 pneimonijas gadījumi, 16 gadījumos pneimonija konstatēta pēc saslimšanas ar gripu, četros – reizē ar gripu; tikai ar pneimoniju šajā laikā slimoja 19 cilvēki, bet piecos gadījumos pneimonija reģistrēta vienlaikus ar “vienkāršo influenci” (nav skaidrs, kas ar to domāts un pēc kādām pazīmēm šīs slimības izdalīja). Šajā laikā gripas epidēmija tikai pieņēmās spēkā un slimība noritēja ar smagu gaitu – novembra pirmajā pusē saslimušo skaits tuvojās tūkstatim. Bieži pacienti mira no gripas izraisītas pneimonijas.⁴⁶

Pēc Rīgas pilsētas Statistiskā biroja datiem, 1918. gadā Rīgā tika reģistrēti 3460 gripas gadījumi,⁴⁷ 1919. gadā – 331⁴⁸ un 1920. gadā – 219.⁴⁹ Tātad kopā no 1918. līdz 1920. gadam Rīgā fiksēti 4010 gripas slimnieki, no kuriem lielākā daļa bija civiliedzīvotāji. Gripas slimnieku patiesais skaits ir krietni lielāks, jo bija daudz neregistrēto gadījumu un šajā skaitlī nav iekļauti dati par kara medicīnas iestādēm. Piemēram, zināms, ka 1919. gada oktobrī–decembrī no visiem uzņemtajiem pacientiem (5168) Kara slimnīcā Rīgā ar epidēmiskajām slimībām slimoja 745 jeb 14%. Decembrī vien ārstēja 116 gripas slimniekus, kas veidoja 16% no visiem epidēmisko slimību pacientiem. Šajā mēnesī gripa bija visizplatītākā infekcijas slimība karavīru vidū.⁵⁰

Situācija Liepājā. 1918. gada decembra beigās krievu karagūstekņiem, kurus atgādāja Latvijā caur Liepājas ostu, Liepājā, Emigrantu ielā, bijušajā t.s. Emigrantu namā izveidoja gūstekņu slimnīcu ar 120 gultasvietām un 23 cilvēku lielu personālu.

⁴⁶ Turpat.

⁴⁷ No ārstiem un slimnīcām paziņotie saslimšanas un miršanas gadījumi, sakārtoti pēc minētās lipīgās slimības un milicijas rajona, 1917–1920. *LNA-LVVA*, 3076–1–242, 15. lp.

⁴⁸ Turpat, 76. lp.

⁴⁹ Turpat, 78. lp.

⁵⁰ *LNA-LVVA*, 1472–1–752, 25., 27. lp.

Gūstekņu slimnīcu sākotnēji vadīja pieredzējušais ārsts Ernests Ekšteins.⁵¹ 1919. gada 8. janvārī slimnīcā bija 44⁵² pacienti. Presē par to teikts: “Tā kā no Vācijas pārvesto karagūstekņu starpā ir daudz gripas slimnieku, kuriem pilsētas slimnīcā nebij telpu, tad tagad pie pilsētas slimnīcas ierīkota jauna nodaļa (palāta) priekš gripas slimniekiem. Ar minēto slimību katru dienu ievēd 10–20 karagūstekņus. Vārgais, nomocītais gūstekņu ķermenis šo slimību grūti panes, tā kā apmēram trešā daļa nomirst.”⁵³

1919. gada sākumā gūstekņu skaits, kuri ieradās caur Liepājas ostu, samazinājās, līdz ar to kritās arī pacientu skaits. Liepājas pilsētas slimnīcas valde 1919. gada 28. februārī nolēma, ka ekonomiskāk būtu nodaļu slēgt un pacientus pārcelt uz pilsētas slimnīcu. Nodaļu slēdza 10. martā un uz pilsētas slimnīcu pārveda 15 pacientus.⁵⁴

Izpētot Liepājas pilsētas slimnīcas sanāksmju protokolus, redzams, ka sēdēs ārsti lielākoties pārsprīda darbības tīfa epidēmijas apkarošanā, bet nevienā no protokoliem nav minēta gripa. Liepājā tīfs bija izplatīts visu Neatkarības kara laiku un arī pēc kara periodā, vēl 1921. gadā slimnīcā uzņēma daudz tīfa pacientu. Tāpēc, lai infekcijas slimniekus varētu veiksmīgi nogādāt slimnīcā un pārvietošanas laikā slimība neizplatītos tālāk, aktuāls bija evakuācijas jautājums. Evakuāciju lielākoties veica ar zirgu pajūgiem, sanitārie automobiļi šajā laikā bija retums. Liels atspaidis bija Amerikas Sarkanā Krusta 1920. gada 23. februārī dāvātais automobilis, ko nodeva Liepājas pilsētas slimnīcas lie-

⁵¹ Liepājas pilsētas slimnīcas Pagaidu padomes rīkojums ārstam Ernestam Ekšteiņam, Liepāja, 27.12.1918. *LNA-LVVA*, 2225–1–28, 5. lp.; Ziņojums Liepājas pilsētas pagaidu padomei, Liepāja, 08.01.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–28, 24. lp.

⁵² Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. *LNA-LVVA*, 2225–1–673.

⁵³ Jauna gripas slimnieku nodaļa. *Kurzemes Vārds*, Nr. 21, 21.12.1918., 6. lpp.

⁵⁴ Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, Liepāja, 20.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–6, 25. lp.; Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, Liepāja, 28.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–6, 29.–30. lp.

tošanā, lai palīdzētu uz slimnīcu transportēt infekcijas slimību, to skaitā gripas slimniekus.⁵⁵

1919. gada vasarā Latvijas armijas sanitārais dienests kara ārsta Aleksandra Mežciema vadībā nodibināja Liepājas garnizona lazareti. Ārsts pēc kara atcerējās, ka 1919. gadā pēc Ziemassvētkiem sasaucis vietējo ārstu (nav zināms, vai ar to domāts visu Liepājas ārstu vai tikai garnizona lazaretēs) sapulci, jo, pēc viņa vārdiem, “gripas sērga darīja mums lielas rūpes. [...] Slimoja un mira ļoti daudzi.”⁵⁶

1919. gada nogalē lazaretē bija ap 500–600 pacientu; paralēli ievainotajiem daudzi ārstējās no gripas, saslimstība ar kuru, pēc A. Mežciema novērojumiem, Liepājā sasniedza kulmināciju 1919. gadā un “pieturējās līdz kādam martam un tad pamazām izzuda”.⁵⁷ Tā kā lazarete dibināta 1919. gada vasarā, ārsta novērojums attiecas uz tā paša gada rudeni, un tas sakrīt ar Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmatas datiem, kas liecina, ka gripas pacienti visvairāk uzņemti tieši 1919. gada rudenī.⁵⁸ Salīdzinot ar Liepāju, Rīgā gripa kulmināciju sasniedza gadu ātrāk – 1918. gada rudenī.

A. Mežciema atmiņās atrodamas sīkākas detaļas par gripas raksturu Liepājā: “Pie šīs epidēmijas slimnieka liktenis izšķīrās ļoti ātri vai nu uz labo, vai uz ļauno pusi. Ja pirms operācijas, pie pārbaudes, tika atrastas strutas plaušās [...], tad tomēr pirms pašas operācijas sākšanās bija vēlreiz jāpārbauda, vai tās tiešām tā vēl ir.”⁵⁹ Arī Lejaskurzemes kara apgabala vecākais ārsts J. Alksnis atminējās, ka Neatkarības kara laikā bieži ar gripu slimojošajiem karavīriem bijušas komplikācijas, īpaši pleirīts. Viņš

⁵⁵ Amerikas Sarkanā Krusta vēstule Liepājas pilsētas slimnīcai par sanitārā automobiļa nodošanu slimnīcai, Liepāja, 04.03.1920. *LNA-LVVA*, 2225–1–32, 5. lpp.

⁵⁶ Aleksandra Mežciema atmiņas. *MVM*, 17344/Rp–6247, 102/12.

⁵⁷ Turpat.

⁵⁸ Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. *LNA-LVVA*, 2225–1–673.

⁵⁹ Aleksandra Mežciema atmiņas. *MVM*, 17344/Rp–6247, 102/12.

piezīmēja, ka Liepājas garnizona lazaretē šajā laikā esot bijis “plašs novērojumu materiāls”, ar to domājot daudzos saslimšanas gadījumus.⁶⁰ A. Mežciems atzīmēja, ka pašā Liepājas pilsētā gripas gadījumi bijuši mazāk izplatīti nekā Karostā, bet arī pilsētā mirstība bijusi liela.

1920. gada 1. janvārī J. Alksnis sūtīja Sanitārās pārvaldes vadībai ziņojumu par situāciju Lejaskurzēm līdz 1919. gada beigām. Ziņojumā cita starpā minēts karavīru skaits un konkrēti slimību saraksta panti, pēc kuriem karavīrus atbrīvoja no dienesta. Tajā teikts, ka 1919. gadā saskaņā ar slimību saraksta 59. pantu – “Dilonis (plaušu tuberkuloze), hronisks plaušu karsonis, hronisks plaušu plēves iekaisums (pleuritis), stipra plaušu emfizema,⁶¹ kas apgrūtina elpošanu, – atsvabina pavisam” – no dienesta atbrīvoti 55 karavīri un 19 jaunmobilizētie. 59. pants bija viens no plašāk lietotajiem pantiem, atbrīvojot no dienesta karavīrus 1919. gadā. Diemžēl nav izdalīts, cik tieši cilvēku slimoja ar pneimoniju un pleirītu, kas varēja būt gripas komplikācijas.⁶²

Epidēmiskās slimības Liepājā bija plaši izplatītas vēl 1920. gadā un bija diezgan bieži sastopamas vēl pirmajos pēckara gados, kas atspoguļojas pilsētas slimnīcas gultasvietu sadalījumā: 1920. gada 10. augustā slimnīcā kopā bija 616 gultasvietas – 69% epidēmisko slimību slimniekiem, 31% pārējiem. Tas rāda, ka epidēmisko slimību izplatība Latvijas dienvidrietumos bija pietiekami augsta, tomēr nedod precīzu atbildi, cik liela bija saslimstība ar gripu šajā laikā.⁶³

Ārstēšana un preventīvi pasākumi. Lielai daļā pacientu, īpaši lauku iedzīvotājiem nebija iespējams apmeklēt ārstu, tādēļ nozīmīga gripas epidēmijas apkarošanā bija ārstēšanās mājās.

⁶⁰ Alksnis 1931, 330.

⁶¹ Emfizēma – slimība, kam raksturīgs pārmērīgs gaisa daudzums alveolās.

⁶² Saraksts par slimībām un kaitēm, kas atsvabina no karaklausības vai ierindo aizmugures gaitās. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 46, 25.09.1919., 1.–2. lpp.

⁶³ Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, 20.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–6, 25.–28. lp.

Sabiedrības informēšanas nolūkā tika izdotas skrejlapas un presē publicēti raksti, kā rīkoties, ja cilvēks saslimis.⁶⁴ Tie saturēja informāciju par ārstēšanas metodēm mājas apstākļos un ieteikumus izvairīties no slimiem cilvēkiem.

20. gs. 20. gados ārsts S. Fridrihsons norādīja, ka nav tieši gripas ārstēšanai paredzētu medikamentu; taču, lai mazinātu gripas simptomus, viņš ieteica iekšķīgi lietot pulveri, kura sastāvā bija fenacetīns,⁶⁵ kofeīns (mūsdienās atrodams, piemēram, pretsāpju medikamenta citramona sastāvā), saliprīns,⁶⁶ kodeīns⁶⁷ un vēl kāda viela. Šādu kombināciju ieteica lietot, ja saslimušajam bija stipras galvassāpes; turpretī, ja galvassāpju nebija, tika rekomendēts lietot tikai fenacetīnu kopā ar kofeīnu.⁶⁸ Šis medikaments nebija ārstējošs, bet tas noņēma vai samazināja gripai raksturīgos simptomus.

S. Fridrihsons arī aizrādīja: “Nedrīkst skūpstīties ar tādu, kam ir iesnas un kurš klepo.”⁶⁹ Tāpat nedrīkst lietot kopējus kabatas lakatiņus un dvieļus. Ārsta rakstā atrodamas ziņas, ka gripas laikā ir ieteikts lietot “malārijas maskas”, lai aizsargātos no slimības izplatīšanas ar siekalu pilieniņiem. Šādas maskas īpaši ieteiktas jaunajām māmiņām bērna zīdīšanas laikā. Tomēr Fridrihsons pats pret maskām bija skeptisks, apgalvojot, ka “ievērojamus panākumus tās nav devušas”.⁷⁰ Tāpat viņš atzīmēja, ka citi profilaktiski līdzekļi, piemēram, rīkles un deguna skalošana

⁶⁴ Gripas ārstēšana. *Baltijas Ziņas*, Nr. 163, 12.11.1918., 1. lpp.; Gripas ārstēšana (beigas). *Baltijas Ziņas*, Nr. 164, 13.11.1918., 1. lpp.; Padomi pret spāniešu slimību. *Lidums*, Nr. 205, 03.11.1918., 3. lpp.; Ārstniecība: Padomi pret gripas slimību. *Lidums*, Nr. 205, 03.11.1918., 3. lpp.

⁶⁵ Fenacetīns – sāpes un drudzis mazinošs līdzeklis, kuru plaši lietoja pēc tā izgudrošanas 1887. gadā Vācijā. Viens no pirmajiem sintētiskajiem drudža mazināšanas līdzekļiem. Īpaši plaši to lietoja spāņu gripas laikā. Šo līdzekli dažādas valstis sāka aizliegt 20. gs. otrajā pusē kā veselībai kaitīgu.

⁶⁶ Saliprīns sastāv no salicilskābes un atiprina. Lieto dažādu slimību (meningīta, migrēnas, reimatisma u. c.) ārstniecībā.

⁶⁷ Opiāts ar pretsāpju, pretklepus, arī pretcaurejas īpašībām.

⁶⁸ Fridrihsons 1929, 78.

⁶⁹ Turpat, 77. lpp.

⁷⁰ Turpat.

ar dezinficējošiem šķīdumiem, formalīna tablešu sūkāšana un citi paņēmieni nav pasargājuši pacientus no saslimšanas ar gripu.⁷¹

MIRSTĪBA

Statistika par kopējo situāciju Latvijā netika veikta, un precīzs mirušo skaits nav nosakāms,⁷² jebkurš skaitlis būs aptuvens. Arī tādēļ, ka tie, kuri slimoja ar *parasto* gripu, varēja tikt ieskaitīti *spāņu gripas* statistikā, tāpat daudzi, kuri bija saaukstējušies vai slimoja ar angīnu, nereti sacīja, ka slimo ar gripu.⁷³ Aplūkotajā periodā nebija tehnoloģiju, lai noteiktu, ar kādu gripas paveidu pacients slimoja, kas vēl vairāk sarežģī situāciju; tādēļ jāsaprot, ka statistikas dati raksturo situāciju, bet neatspoguļo precīzu ainu. Taču par mirstības apmēriem var spriest pēc situācijas Rīgā, kur ievāca ziņas par pilsētas medicīnas iestādēs reģistrētajām slimībām.⁷⁴

Diagrammā salīdzināts no epidēmiju izraisošām slimībām mirušo sadalījums pa slimību veidiem Rīgā 1918.–1920. gadā. Gripa Rīgā visvairāk upuru prasīja 1918. gadā, un šajā gadā tie bija 56% no visiem ar epidēmiskajām slimībām mirušajiem. 1918. gadā no gripas miruši 435 cilvēki, bet turpmākajos gados šis skaitlis samazinājās. Kopā trīs gados no gripas mira 769 cilvēki. 1920. un 1921. gadā no gripas mirušo skaits turpināja samāks un bija attiecīgi 66 un 18.⁷⁵ Visvairāk upuru prasīja izsīstumu tīfs un dizentērija, gripa ierindojās trešajā vietā.

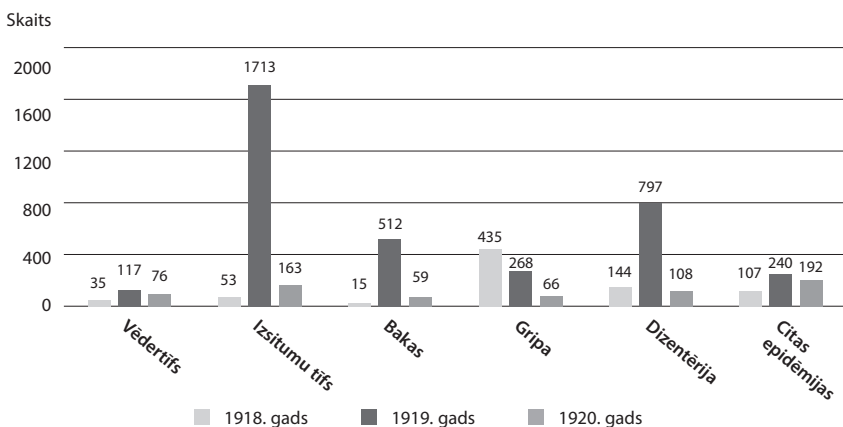
⁷¹ Fridrihsons 1929, 77.

⁷² Turpat, 73. lpp.

⁷³ Turpat.

⁷⁴ Bulmerinks, Handraks 1932, 130–131; Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Līdums*, Nr. 209, 08.11.1918., 2. lpp.

⁷⁵ Bulmerinks, Handraks 1932, 130–131.

Mirušo (no epidēmiskām slimībām) sadalījums pa slimību veidiem
Rīgā 1918.–1920. gadā

Deaths (epidemic diseases) by type of disease in Riga, 1918–1920⁷⁶

1920. gadā Rīgā bija apmēram 200 000 iedzīvotāju⁷⁷ (nav datu par iedzīvotāju skaitu 1918. un 1919. gadā, tādēļ aprēķinos lietoti 1920. gada dati). No tiem 1918.–1920. gadā ar gripu slimoja 4010 un mira 769 cilvēki (neskaitot pacientus kara medicīnas iestādēs). Tas ļauj aprēķināt, ka Rīgā šajā laikā apmēram 19% gripas slimnieku nomira. Ņemot vērā, ka kara apstākļos daudzi gadījumi netika reģistrēti, patiesais mirstības rādītājs ir krietni augstāks.

Arī kara medicīnas iestādēs ar gripu mirušo pacientu skaits bija augsts. Kara slimnīcā Rīgā, kurā ārstējās karavīri no visas Latvijas Pagaidu valdības kontrolētās teritorijas, 1919. decembrī nomira 37 cilvēki, to skaitā no gripas un pneimonijas – 20; tātad mirstība proporcionāli bija mazāka ievainoto vidū nekā gripas slimnieku vidū; tas karadarbības apstākļos raksturo gripas plašo

⁷⁶ Turpat.

⁷⁷ Turpat, 78., 82.–83. lpp.

izplatību.⁷⁸ No 1920. gada janvāra līdz aprīlim slimnīcā gandrīz 70 cilvēku mira no infekcijas slimībām, pārsvarā gripas un tīfa.⁷⁹ Daudzi karavīri mira arī no slimībām, kas saistītas ar elpceļiem – pneimonijas, tuberkulozes, plaušu plēves slimībām.⁸⁰ Liegai daļai mirušo šīs slimības bija tieši gripas komplikāciju sekas.

Cik liela mirstība no gripas bija Liepājā, pateikt nav iespējams, bet zināms, ka vienā no Liepājas kapsētām – Vecajos kapos apglabāti vismaz 32 gripas vai tās komplikāciju upuri.⁸¹ Secinājumus var izdarīt arī no atsevišķiem dokumentiem, piemēram, A. Mežciems norādīja, ka Liepājā liela gripas slimnieku grupa bija karavīri un mirstības koeficients bija augsts: “Liels skaits slimnieku nāca no karavīru stāžas. Trāpījās, ka ved [...] 6 slimos uz lazareti, un ceļā viens jau nomirst. Decembrī vien mira lazaretē ap 200 cilvēki. 1920. gadā janvārī jau mirušo skaits sasniedza 250.”⁸² Nav ziņu, cik no mirušajiem bija slimojuši ar gripu vai tās izraisītām komplikācijām.

SECINĀJUMI

Pirmā pasaules kara un Latvijas Neatkarības kara laikā epidēmiju izraisošām slimībām bija pateicīga izplatības augsne, jo pārtikas un pirmās nepieciešamības preču trūkums veicināja imūnsistēmas novājināšanos, bet dezinfekcijas un farmācijas līdzekļu trūkums mazināja iespēju veiksmīgi cīnīties ar slimībām. Ārstu trūkums un nodarbinātība militārajā jomā pasliktināja civiliedzīvotāju veselības aprūpi, jo daļai iedzīvotāju, īpaši lauku rajonos, nebija iespējas saņemt profesionālu veselības aprūpi. Kara situācija bija cieši saistīta ar slimību strauju izplatību, jo bēgļu un karavīru dzīves apstākļi un pārvietošanās veicināja slimību izplatīšanos plašos reģionos.

⁷⁸ LNA-LVVA, 1472-1-752, 25. lp.

⁷⁹ LNA-LVVA, 1472-1-197, 1.-10. lp.

⁸⁰ LNA-LVVA, 1472-1-752, 25.-27. lp.

⁸¹ Dejus 2019, 175.

⁸² Aleksandra Mežciema atmiņas. MVM, 17344/Rp-6247, 102/12.

Spāņu gripas ienākšanas veidu Latvijā nav iespējams noteikt, jo tās teritorija bija sadalīta starp dažādām varām un netika veikta vienota saslimušo uzskaitē. Gripa Latvijā nokļuva pa vairākiem *ceļiem*, jo šajā laikā notika milzīga cilvēku kustība – karagūstekņu un bēgļu atgriešanās, bruņoto spēku un civiliedzīvotāju pārvietošanās. Gripa Latvijā *ienāca*, vēlākais, 1918. gada vasarā, jo šajā laikā izplatījās pirmās ziņas par saslimšanas gadījumiem.

Gripa Latvijas teritorijā nebija izplatīta vienmērīgi; tās lielākā intensitāte, piemēram, Rīgā bija 1918. gadā, bet Liepājā – 1919. gadā. Rīgā mirstība 1918.–1920. gadā no gripas bija ļoti augsta – pēc oficiālajiem datiem, gandrīz katrs piektais civiliedzīvotājs Rīgā, kurš saslima ar gripu, nomira. Saslimušo un mirušo skaits Rīgā ir daudz augstāks, jo šajos datos nav iekļauti militārās medicīnas iestādēs esošie pacienti un daudzi saslimušie nesaņēma profesionālu palīdzību – līdz ar to netika arī reģistrēti. Liepājā gripa cieši saistāma ar militāro jomu, jo, neskaitot bēgļus, kuri atgriezās dzimtenē, daudzi saslimušie bija karagūstekņi un karavīri.

Gripa bija tikai viena no plaši izplatītajām slimībām 1918.–1920. gadā, tādēļ varēja būt gadījumi, ka viens cilvēks šajā laikā pārslimoja vairākas slimības vai arī pirms gripas jau bija pārslimojis citu slimību, kas varēja negatīvi ietekmēt viņa organisma spēju cīnīties ar vīrusu. 1919. gads epidēmisko slimību izplatības ziņā bija smagākais kara gads, jo Latvijā paralēli gripai uzliesmoja vairākas citas epidēmiskās slimības.

Presei bija būtiska loma sabiedrības izglītošanā par veselības jautājumiem, jo farmācijas līdzekļu un ārstu trūkuma dēļ ārstēšanās no gripas lielākoties notika ar tautas metodēm, par kurām daudz rakstīja presē. Tikai neliela daļa pacientu ārstējās medicīnas iestādēs, jo daudziem iedzīvotājiem tās nebija pieejamas vai, izplatītās pūšļošanas dēļ, bija aizspriedumi pret ārstiem vai medicīnu.

Dažādu iemeslu dēļ statistikas dati par daudziem saslimušajiem nav saglabājušies vai netika vākti, tādēļ pacientiem nebija

iespējas *tikt uzskaitītiem*, līdz ar to pētījumā publicētie skaitļi ir tikai aisberga redzamā daļa, un saslimušo skaits bija daudz lielāks. Slimība Latvijā izplatījās strauji, bet nevienmērīgi, bieži noritēja ar komplikācijām un bija ar lielu mirstības koeficientu. Spāņu gripa Latvijā plosījās apmēram divus gadus – pirmos gadījumus reģistrēja 1918. gada vasarā, saslimstības rādītāji sasniedza kulmināciju 1918. gada rudenī, 1919. gadā tā bija plaši izplatīta, bet 1920. gadu var uzskatīt par gripas noslēguma laiku.

BIBLIOGRĀFIJA/BIBLIOGRAPHY

Avoti/Primary sources

- Aleksandra Mežciema atmiņas. *Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs (MVM)*, 17344/Rp-6247, 102/12.
- Amerikas Sarkanā Krusta vēstule Liepājas pilsētas slimnīcai par sanitārā automobiļa nodošanu slimnīcai, Liepāja, 04.03.1920. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA-LVVA)*, 2225-1-32, 5. lp.
- Bulmerinks, Ernests, Handraks, H. (1932). *Rīgas iedzīvotāju dabīgā kustība, 1911-1930*. Rīga: Valters un Rapa.
- Latvijas armijas 1. Sanitārais vilciens. *LNA-LVVA*, 3596; 3413-1-67, 95. lp.
- Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, Liepāja, 20.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225-1-6, 25.-28. lp.
- Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, Liepāja, 28.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225-1-6, 29.-30. lp.
- Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēžu protokoli, 08.08.1919.-29.11.1922. *LNA-LVVA*, 2225-1-1.
- Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. *LNA-LVVA*, 2225-1-673.
- Liepājas pilsētas slimnīcas Pagaidu padomes rīkojums ārstam Ernestam Ekšteīnam, Liepāja, 27.12.1918. *LNA-LVVA*, 2225-1-28, 5. lp.
- Liepājas pilsētas slimnīcas Pilsētas komisijas sēžu protokoli, 20.08.1916.-18.07.1919. *LNA-LVVA*, 2225-1-6.
- LNA-LVVA*, 1472-1-197, 1.-10. lp.
- LNA-LVVA*, 1472-1-752, 25., 27. lp.
- LNA-LVVA*, 3413-1-67, 95. lp.

LNA-LVVA, 6033-1-285, 1.-2. lp.

No ārstiem un slimnīcām paziņotie saslimšanas un miršanas gadījumi, sakārtoti pēc minētās lipīgās slimības un milicijas rajona, 1917–1920. LNA-LVVA, 3076-1-242, 15., 76., 78. lp.

Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas apkārtraksts, 28.02.1915. LNA-LVVA, 2779-2-25, 40. lp.

Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1913–1916. LNA-LVVA, 2779-2-27, 309. lp.; 2779-2-26, 39., 292. lp.; 2779-2-25, 57. lp.

Rīgas pilsētas Statistiskā biroja dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1917–1920. LNA-LVVA, 3076-1-242, 15., 76., 78. lp.

Sarakste ar Amerikas Sarkanā Krusta Liepājas nodaļu, 1920–1921. LNA-LVVA, 2225-1-32.

Sarakste par karagūstekņu slimnīcas ierīkošanu, 24.12.1918.–09.04.1920. LNA-LVVA, 2225-1-28.

Saraksts par slimībām un kaitēm, kas atsvabina no karaklausības vai ierindo aizmugures gaitās. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 46, 25.09.1919., 1.–2. lpp.

Zasedanie predstavitelei Sanitarnoi i Vol'nicnoi Kommisii, 31.03.1915. LNA-LVVA, 2779-2-25, 89.–90. lp.

Ziņojums Liepājas pilsētas pagaidu padomei, Liepāja, 08.01.1919. LNA-LVVA, 2225-1-28, 24. lp.

Prese/Press

Ar lipīgām slimībām sasirguši. *Baltijas Ziņas*, Nr. 148, 24.10.1918.

Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 143, 18.10.1918.

Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 179, 30.11.2018.

Ārstniecība: Padomi pret gripas slimību. *Līdums*, Nr. 205, 03.11.1918.

Fridrihsons, Sergejs (1929). Influenca–gripa. *Nākotnes Spēks*, Nr. 2, 73.–79. lpp.

Gripas ārstēšana (beigas). *Baltijas Ziņas*, Nr. 164, 13.11.1918.

Gripas ārstēšana. *Baltijas Ziņas*, Nr. 163, 12.11.1918.

Jauna gripas slimnieku nodaļa. *Kurzemes Vārds*, Nr. 21, 21.12.1918.

Kuldīga. *Līdums*, Nr. 210, 09.11.1918.

- Laikraksti Rīgā. *Baltijas Ziņas*, Nr. 5, 30.05.1919.
- Māksla un gripa. *Baltijas Ziņas*, Nr. 142, 17.10.1918.
- Padomi pret spāniešu slimību. *Lidums*, Nr. 205, 03.11.1918.
- Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918.
- Saslimšanas gadījumi ar gripu (spāniešu influenci). *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 2, 15.11.1918.
- Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918.
- Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Lidums*, Nr. 209, 08.11.1918.
- Sērgas Krievijā. *Latvijas Kareivis*, Nr. 7, 15.02.1920.
- “Spāniešu” slimība (gripa). *Lidums*, Nr. 190, 16.10.1918.
- Spāniešu slimības (gripas) lietā. *Baltijas Ziņas*, Nr. 151, 28.10.1918.
- Talsos parādījusies spāniešu slimība. *Krievijas Cīņa*, Nr. 116, 10.08.1918.
- Talsos. *Baltijas Ziņas*, Nr. 59, 11.07.1918.
- Vecpiebaldā spāniešu influence. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918.

Literatūra/Secondary sources

- Alksnis, Jēkabs (1931). Nekrologs. Privātdocents Armīns Hilze. *Latvijas Ārstu Žurnāls*, Nr. 9/10, 330. lpp.
- Dejus, Sanita (2019). Neatkarības cīņu pēdas Liepājas Veco kapu grāmatā. No: *Liepāja Latvijas Neatkarības karā, 1918–1920*. Rīga: Jumava, 2019, 171.–179. lpp.
- Flecknoe, Daniel, Wakefield, Benjamin Charles, Simmons, Aidan (2018). Plagues & wars: the “Spanish Flu” pandemic as a lesson from history. *Medicine, Conflict and Survival*, Vol. 34 (2), pp. 61–68.
- Harison, Mark (2008). *Disease and the Modern World: 1500 to the Present Day*. Cambridge: Polity Press.
- Jēkabsons, Ēriks (2018). *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Jēkabsons, Ēriks (2020). Dizentērijas epidēmija Latvijā: ieskats Neatkarības kara vēsturē 1920. gadā. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/315032-dizenterijas-epidemija-latvija-ieskats-neatkaribas-kara-vesture-1920-gada-2020> (skatīts 15.11.2020.).

- Jēkabsons, Ēriks (atb. red.) (2021). *Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Opdycke, Sandra (2014). *The Flu Epidemic of 1918: America's Experience in the Global Health Crisis*. New York: Routledge.
- Sprūde, Viesturs (2020). Gripu ievazājuši vācieši. Pieejams: <https://www.la.lv/gripu-ievazajusi-vaciesi> (skatīts 16.07.2020.).
- Vētra, Mariss (1991). *Div' dūjiņas*. Rīga: Artava.
- Viksna, Arnis (1974). *Veselības aizsardzības sākumi Padomju Latvijā, 1917–1919*. Rīga: Zinātne.

Uzziņu literatūra/Reference Literature

- 1918 Pandemic (H1N1 virus). Pieejams: <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1918-pandemic-h1n1.html> (skatīts 19.08.2019.).
- Gripa. Pieejams: <https://www.neslimo.lv/pme/?name=gripa> (skatīts 23.11.2020.).
- The Influenza Pandemic of 1918. Pieejams: <https://web.stanford.edu/group/virus/uda/> (skatīts 16.08.2019.).

THE COURSE OF THE 1918–1920 INFLUENZA PANDEMIC IN LATVIA

Inna Gīle

Mg. hist., independent researcher.

Research interests: history of military medicine.

The aim of this article is to research the course of the 1918–1920 influenza (Spanish flu) pandemic in Latvia in order to understand the extent to which this global pandemic affected the territory of Latvia. The spread of influenza coincided with the Latvian War of Independence (1918–1920), which further aggravated the situation. This study also examines the general sanitary situation in Latvia during the war in order to understand the conditions under which the influenza spread. Attention is paid to the arrival of influenza in Latvia, the first registered cases, spread, control, and preventive measures, etc.

Key words: pandemic flu, Spanish flu, Latvian War of Independence, 1918–1919 in Latvia.

Summary

In Latvia, the spread of the Spanish flu coincided with the Latvian War of Independence (1918–1920); at that time there were several ruling powers and several armies occupying the territory of Latvia, there were no unified patient records or no records at all. Research of the Spanish flu is hampered by a number of factors: there are no preserved documents on the spread of the influenza, documentation was inadequate, sources are fragmented, and other epidemics flared up simultaneously with the influenza, etc.

Although prior to the First World War, the medical sector in the Baltic provinces was better developed than in the rest of the Russian Empire, it was still inadequate; furthermore, during the war there was a shortage of food and basic necessities, medical staff and pharmaceuticals. The migration of refugees, the return of refugees to Latvia, including the return of prisoners of war, contributed to the spread of various infectious diseases, and in 1919, simultaneously with the Soviet terror in Riga, the Spanish flu pandemic and military conflict, the people of Latvia experienced an outbreak of four other infectious diseases: smallpox, abdominal typhus, dysentery, and epidemic typhus. These diseases were especially prevalent in the territories under the Soviet rule; therefore, when the Soviet forces retreated to the east of Latvia, at the end of May 1919, there was a large outbreak of typhus and dysentery in Latgale. When the operation to liberate Latgale at the beginning of 1920 started, these diseases began to spread rapidly within Latvia.

The press reported on the first cases of influenza in Latvia in the summer of 1918. The flu spread rapidly, often with complications, and had a high mortality rate. It is not clear exactly how the flu arrived in Latvia; most likely it happened almost simultaneously via several routes – with the return of refugees and prisoners of war to their homeland or the return of civilians to Latvia. Due to the spread of influenza in various parts of Latvia, schools were closed, and cultural events were cancelled. There was no cure for the flu during the War of Independence, so the press circulated articles on treating the disease at home with herbal teas and other folk remedies. The main advice on how to prevent infection was to avoid contact with influenza patients, as well as to avoid public events and crowded places.

The influenza outbreak in Riga was at its peak in the autumn of 1918 and in the first half of 1919. In 1918–1920, a total of 4010 cases and 769 deaths were registered in Riga (excluding military medical institutions). Spanish flu raged in Latvia for about two years, the last cases of influenza were recorded in 1920.

Raksts sagatavots LZP finansētā projekta Nr. lzp–2018/2–0147 “Karš un sabiedrība Latvijā 1914.–1921. gadā” ietvaros.

Saņemts/Submitted 07.12.2020.

© 2022 Inna Gīle.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).